

สมอพิเภก (SAMO PHIPHEK)

คณะอนุกรรมการจัดทำตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย*

ในคณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

บทความนี้นำเสนอยาสมุนไพรแต่ละชนิด ที่คณะอนุกรรมการฯ จัดทำขึ้นและรวบรวมจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม “ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย” เพื่อเป็นเวทีประชาสัมพันธ์

Fructus Terminaliae Belliricae

Belleric Myrobalan

สมอพิเภกเป็นผลแก่จัดและแห้งของพืชที่มีชื่อ

วิทยาศาสตร์ว่า *Terminalia bellirica* (Gaertn.)

Roxb. ในวงศ์ Combretaceae^[1-4]

ชื่อพ้อง *Terminalia belerica* Roxb.,
Myrobalanus bellirica Gaertn.

ชื่ออื่น สมอแห่น^[1-3]

ลักษณะพืช ไม้ต้น ผลัดใบ สูง 15-35 เมตร ลำต้นเปลา โคนต้นมักมีพูพอน เปลือกสีเทาแกมสีน้ำตาล อาจมีรอยสีด่างกระจายอยู่ทั่วไป กิ่งอ่อนข้างเรียบหรือแตกเป็นร่องเล็ก ๆ ตามความยาวของลำต้น เปลือกในสีเหลือง เรือนยอดแผ่กว้าง กิ่งอ่อนข้างทึบ กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนประปราย ใบ เป็นใบเดี่ยว

เรียงเวียนเป็นกลุ่มตามปลายกิ่ง รูปรีแกมรูปไข่กลับ กว้าง 9-15 เซนติเมตร ยาว 13-19 เซนติเมตร โคนสอบแคบ ปลายเรียวแหลมสั้น ขอบเรียบ เนื้อค่อนข้างหนา ด้านบนสีเขียวเข้ม ด้านล่างสีอ่อนกว่า มีขนสีน้ำตาลทั้งสองด้าน ขนจะหลุดร่วงไปเมื่อใบแก่จัด ก้านใบยาว 4-6 เซนติเมตร ตรงกลางมีต่อมหรือตุ่มหู 1 คู่ ช่อดอก แบบช่อหางกระรอก ออกบริเวณซอกใบหรือ

*ประธานอนุกรรมการ นพ. วิชัย โชควิวัฒน์, รองประธานอนุกรรมการ ศ.ดร. ชัยนต์ พิเชียรสุนทร, อนุกรรมการ ศ.ดร. เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ, รศ. กัลยา ภราดาโดย, รศ.ดร. วันดี กฤษณพันธ์, รศ.ดร. รพีพล ภโวาท, นายวินิต อัครกิจวิวิ, นพ. ปราโมทย์ เสถียรรัตน์, ดร. ก่องกานดา ชยามฤต, นางจารีย์ บันสิทธิ์, น.ส.นันทนา สิทธิชัย, นางนัยนา วราอัศวปติ, นางเย็นจิตร เตชะดำรงสิน, นางอภิญา เวชพงศา, นายวุฒิ วุฒิธรรมเวช, ผศ. ร.ต.อ.หญิง สุชาดา สุขหรั่ง, นายยอดวิทย์ กาจบุญจนการุณ, นางพรทิพย์ เต็มวิเศษ, อนุกรรมการและเลขานุการ ดร. อัญชลี จูฑะพุทธิ, อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ น.ส. สารีณี เสนะพันธ์, นางบุษราภรณ์ จันทร์, น.ส.จิราภรณ์ บุญมาก, ว่าที่ ร.ต. ทวีช ศิริมุสิกะ

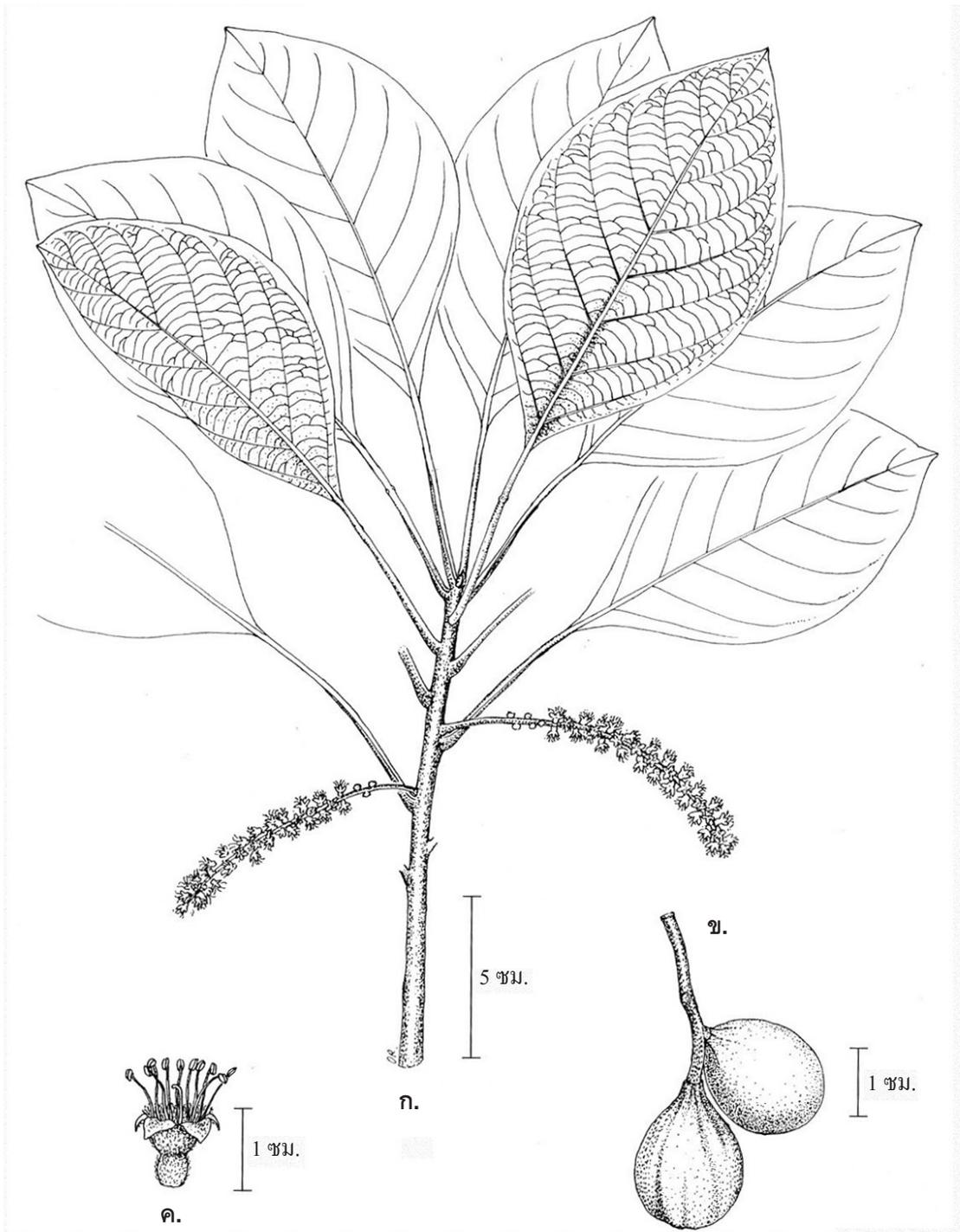

สมอพิเภก *Terminalia Bellirica (Gaertn.) Roxb.*

ก. ต้น ข. พุ่มใบ แสดงใบและช่อดอก ค. พุ่มใบ แสดงใบและช่อผล

เหนือรอยแผลใบตามกิ่ง ไม่แยกแขนง แต่ออกเป็น
กระจุก ดอก มีทั้งดอกเพศผู้และดอกสมบูรณ์เพศ
ดอกเพศผู้มักพบบริเวณปลายช่อ ส่วนดอกสมบูรณ์
เพศมักพบบริเวณโคนช่อ กลีบเลี้ยงมี 5 กลีบ โคน
เชื่อมติดกันเป็นหลอด ยาว 1.5-3 มิลลิเมตร ปลาย
เป็นรูปถ้วย กว้างประมาณ 4 มิลลิเมตร ยาวประมาณ
1 มิลลิเมตร มีขนทั่วไป ไม่มีกลีบดอก เกสรเพศผู้มี 10

อัน ก้านชูอับเรณูยาวประมาณ 3 มิลลิเมตร เรียงเป็น 2
แถวรอบรังไข่ รังไข่ใต้วงกลีบ ค่อนข้างแป้น ภายในมี
1 ช่อง มีออวูล 2 เม็ด ผล แบบผลผนังชั้นในแข็ง รูป
เกือบกลมถึงรูปรีกว้าง กว้าง 1.5-3 เซนติเมตร ยาว
2-3.5 เซนติเมตร มีสันซึ่งอาจเห็นไม่ชัดเจน 5 ล้น ผิว
มีขนละเอียดสีน้ำตาลปกคลุมหนาแน่น เปลือกนอก
แข็ง เมล็ด รูปรี ผิวขรุขระ กว้างประมาณ 5 มิลลิเมตร

สมอพิเภก *Terminalia Bellirica* (Gaertn.) Roxb.

ก. พุ่มใบ แสดงใบและช่อดอก ข. ผล ค. ดอก

ยาวประมาณ 1.5 เซนติเมตร^[1-2,5-8]

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์ พืชชนิดนี้พบขึ้นตามป่าผลัดใบ ป่าเต็งรัง และป่าดิบแล้ง ทางภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคตะวันตก ที่สูงจากระดับน้ำทะเล 100-400 เมตร ทางภาคใต้มักพบขึ้นตามที่ราบในป่าดิบแล้ง ก่อนออกดอกจะทิ้งใบ เมื่อผลิใบใหม่จนเต็มต้นจึงเริ่มออกดอกตั้งแต่เดือนมีนาคมถึงพฤษภาคม ผลจะแก่จัดระหว่างเดือนกันยายนถึงพฤศจิกายน^[7]

ลักษณะเครื่องยา สมอพิเภกเป็นผลแห้งรูปเกือบกลมถึงรูปรีกว้าง กว้าง 1.5-3 เซนติเมตร ยาว 2-3.5 เซนติเมตร อาจเห็นสันตามยาว 5 สัน ผิวมีขนสีน้ำตาลแกมสีเหลืองถึงสีน้ำตาลเข้ม หนาแน่น แข็งมาก โคนเรียบเป็นก้านสั้น ๆ ภายในมีเมล็ดเดี่ยว กว้างประมาณ 1 เซนติเมตร ยาวประมาณ 1.5 เซนติเมตร ปลายด้านหนึ่งแหลมกว่าอีกด้านหนึ่ง รสขม เผื่อน และฝาด^[1-2,5]

องค์ประกอบทางเคมี สมอพิเภกมีสารสำคัญเป็นสารกลุ่มแทนนิน (tannins) ได้แก่ กรดชิบูลาจิก (chebulagic acid) กรดเอลลาจิก (ellagic acid) กรดแกลลิก (gallic acid) เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีสารบีตา-ซิโทสเตอรอล (β -sitosterol) น้ำมันระเหยยาก (fixed oil) เป็นต้น^[1-2,5]

ข้อบ่งใช้ -

ตำราสรรพคุณยาไทยว่าสมอพิเภกมีสรรพคุณแก้เสมหะจุกคอ ทำให้ชุ่มคอ แก้โรคตา แก้ธาตุกำเริบ บำรุงธาตุ แก้ไข้ เป็นต้น สมอพิเภกจัดเป็นเครื่องยาสมุนไพรชนิดหนึ่งในพิภักตริผลา^[1-2]

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่าสาร

กลุ่มแทนนินในพืชมีฤทธิ์ฝาดสมาน^[9] และยังมีรายงานว่าสารสกัดสมอพิเภก มีฤทธิ์ลดระดับน้ำตาลกลูโคสในเลือด^[10] ฤทธิ์ต้านเซลล์มะเร็งบางชนิด^[11]

เอกสารอ้างอิง

1. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, วิเชียร จีรวงส์. คู่มือเภสัชกรรมแผนไทย เล่ม 5 คณาเภสัช. พิมพ์ครั้งที่ 2. สำนักพิมพ์อมรินทร์. 2547. หน้า 247-9.
2. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ชาลิต, วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราช 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์ และมูลนิธิภูมิปัญญา; 2548. หน้า 622-4.
3. ส่วนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมุดค้นหามา. กรุงเทพฯ: บริษัทประชาชน จำกัด. 2544. หน้า 519.
4. Billore KV, Yelne MB, Dennis MB, Chaudhari BG. Database on medicinal plants used in Ayurveda. Vol. 3. New Delhi: Central council for research in Ayurveda and Siddha (Department for AYUSH, Ministry of Health and Family Welfare). 2005. p. 158.
5. Thai Herbal Pharmacopoeia. Vol. II. Nonthaburi: Department of Medical Sciences, Ministry of Public Health. 2000. p. 71-3.
6. Kirtikar KR, Basu BD, An ICS. Indian medicinal plants. Vol. II. Dehra Dun (India): Bishen Singh Mahendra Pal Singh. 1993. p. 1017-20.
7. กองกานดา ชยามฤต. สมุนไพรไทย ตอนที่ 4. กรุงเทพฯ: หจก. ชุดิมาการพิมพ์. 2528. หน้า 356-7.
8. van Steenis CGG.J. Flora Malesiana. Series 1, Vol. 4. Djakarta: Noordhoff-Kolff. 1954. p. 569.
9. Tyler VE, Brady LR, Robbers JE. Pharmacognosy. 9th ed. Philadelphia: Lea & Febiger. 1988. p. 77-80.
10. Sabu MC, Ramadasan K. Anti-diabetic activity of medicinal plants and its relationship with their antioxidant property. J Ethnopharmacol. 2002;81:155-60.
11. Sandhya T, Lathika KM, Pandey BN, Mishra KP. Potential of traditional ayurvedic formation, Triphala, as a novel anticancer drug. Cancer Lett. 2006;231(2):206-14.